

SZÉKESFEHÉRVÁRI SZEMLE

A SZÉKESFEHÉRVÁRI NAPLÓ HAVI MELLÉKLETE *A Fejérvármegyei és Székesfehérvári* MUZEUMEGYESÜLET KÖZLÖNYE

FELELŐS SZERKESZTŐ: *Marosi Arnold.*

SZERKESZTŐSÉG: *Bognár-u. 3.*

Gondolatok a püspökkert hársfasorában.

A történelmi Székesfehérvár lelke sehohsem tükröződik vissza oly tisztán és gazdagon, mint a püspökkertben, annak hársfasorában. A fatörzsekhez támasztott kövek mitologikus alakjai, a sírkövek keltaruhás domborművei és klasszikus nyelvű feliratai a római pogányvilág itt maradt árnyékai. A köztük felállított román és gotikus emlékek a középkort, Székesfehérvár fénykorát juttatják eszünkbe. A hársfák gyökerei az őskoronázó templom alapfalából, királyok elporladt teteméből szívják magukba a nedveket, hogy velük bimbót fakasszanak, lombot fejlesszenek, termést és virágot hozzanak.

E hársfák nedvkeringéséből tehát a történelmi múlt, illatukból Prohászkanak az Istenért, nemzetért, természetért rajongó lelke árad felénk. Mint Isten templomának oszlopcsarnokában járt közöttük, hogy árnyékukban üdülést találjon és új gondolatokhoz kapjon inspirációt. A letűnt idők romjai az újra építés vágyát ébresztették föl benne. A romok felett pompázó életben természetszeretete nyert kielégítést.

Úgy járt alattuk, mint Assisi szent Ferenc Perugia derűs olajfái, árnyas gesztenyései között. Prohászka nagyon szerette a természetet és mint Isten kertjében gyönyörködött benne. A fát, a virágot, a lepkét, a madarakat a Teremtő kedvencének nézte azzal a mélységgel, melyet a modern természettudományból merített. Felülemelkedve a világot alkotójától megfosztó anyagelvűségen és a természetet istenítő pantheismuson, a mindenségben a Végtelen művét látta. Nem hozták zavarba Galilei felfedezése, Kopernikus rendszere, Kant—Laplace elmélete, a földtan és élettan legújabb tanulságai. Az égitestek matematikával kimért mozgásában, a tengerek és szárazföldek geológia hirdette kialakulásában, a földkéreg gyűrődésével kapcsolatos hegyképződésben és világrészek elsüllyedésében az erő fönségét csodálta.

A kövületekből elénk táruló életfejlődésben nem a biblia meghazudtolását, hanem Isten által a természetbe fektetett életcsiráknak kifejlesztését látta. A fülemülében, a virágokban, kedves hársfaiban nemcsak a hangok, a színek, a formák harmóniája illette meg. Esményi lelke felülemelkedett az anyag határán, mint Isten gondolataiban gyönyörködött bennük és a Bölcsesség Könyvének szavaival fejezte ki hódolatát: „Ó mily jó és gyönyörűséges, Uram, a te lelked mindenben.”

M. A.

Cimbal székesfehérvári festményeinek aktái.

Székesfehérvár 18. századbeli freskó-festői közül a legkevésbé ismert a belvárosi plebániatemplom, mai székesegyház festője: *Cimbal*. Az egyik adat, hogy Cimbal festette e templom falfestményeit, Pauer János latin nyelvű művéből ment át művészettörténeti irodalmunkba; a másik adat, amely szerint e templom mellékoltárképeit is Cimbal festette, e templombeli szent László király mellékoltárkép szignatúrájából való következtetéssel alapszik. Pauer adata: „ipsam autem, superius descriptam Ecclesiae navim adornavit *Cymbal*”, amelyet ő kánoni vizsgálat szövegéből meríthetett és amelynek hitelességét senki kétségbe nem vonta, mégsem bírt végleges perdöntő jelleggel; a mellékoltár mesterjegye: „Cimbal inv: et p.” azonban minden kétségen felül álló bizonyosság, amelynek hitelességéből kiindulva a székesegyház többi három mellékoltárképét (Jézus bemutatása a templomban, nepomuki szent János, szent Imre herceg) is stíluskritikai összehasonlítás alapján Cimbal sajátkezü műveinek tekintjük. Pauernak föltételezett hitelességü, a szent László-oltárképnek pedig föltétlen hitelü adatát és az abból levonható következtetést ezúttal Cimbalnak sajátkezü nyugtájával megerősíthetjük, amely nyugtának pontos szövege így szól:

„Ich Eendes geförtigter Beköne hiermit dass mir H. Kierchen Vater Franz Igalj vor meine veraccordirte Mahler Kunst bey der Löblichen Stulweissenburger Stad Pfaar Kürchen mit ein Tausendt Acht hundert gulden Rh. sage 1800 fl: Richtig und pahr v. d. Löbl: Stadt Pfaar Kürchl: Cassa bezahlet hat, ein solches bescheinet Meine Eigene unnterförtigung datum Stulweissenburg d: 28. 9-ber A. 1768.

Johann Ignatz: Cimbal
(P. H.) *K: K: Academi: Mahler*
v. Wienn.“

Ez a németnyelvű nyugta, amely a székesfehérvári városi levéltár anyagának barbár módon a városháza padlására vetett és romlásnak indult aktái közül került kezembe, egyrészt megmondja a székesegyház festőjének helyes és teljes nevét, másrészt bizonyítja Cimbal egyedüli szerzőségét, harmadsorban meghatározza e templom festési munkálatainak pontosan befejező határidejét, mert az 1800 rajnai forintnyi összeget Cimbal 1768 november 28.-án vette föl természetesen munkájának befejeztével; és végül még homályosabbá teszi azt a föltevést, amely e templom építését parochiális minőségben vezető jezsuitáknak egykorú naplóföljegyzéséből alakult amaz ismeretlen *Herling* architektusnak társ-szerzőségéről, aki Cimbal festővel együtt 1768 április 27.-én utoljára volt a székesfehérvári jezsuiták asztal-vendége. Ha *Herling* architektus munkatársa volt Cimbalnak e freskók látszat-architektúrájában, akkor az utolsó vendéglátás dátuma *Herling* architektúra-

festési munkájának a befejező idejét jelentené, amely után Cimbal maga vagy eddig ismeretlen segédei közreműködésével kezdte, illetőleg folytatta e templom festési munkálatait az 1768. év késő őszi idejéig.

A nagyarányú, de ma már romlott freskók és a tekintélyes nagyságú, bár ma gondozatlan mellékoltárképek, amelyeknek tartalmi programját a jezsuiták fogalmazták, nagy munkateljesítményről tanuskodnak, amelynek föltételeit pontos szövegű szerződés szabta meg. Csak ez a szerződés deríthetne végleges világosságot Cimbal munkájának kezdő fázisára, *Herling* kérdéses részletmunkájára s a többi homályos kérdésekre. E fontos szerződés azonban egyelőre még ott lappanghat a városi levéltár szétszórt anyagában, ha ugyan el nem kallódott. Cimbal e szerződésben vállalt munkáján kívül is készített festményeket e templom számára még ugyanezen évben, amint azt a székesfehérvári városi tanácsnak alábbi utalványa igazolja, amelynek szó szerinti szövege a következő:

„Hr. Stadt Camerer Georg Eylhardt hat Hn. Cimball Weillen solcher ausser Contract ein und andre gemalde in der allhiesigen Stadt Pfaar Kirchen verfertiget 12 Ducaten erfolgen zu lassen und seiner berechnung ein zubringen Stuhlweissenburg den 31. X br. 768. 50 fl. 40 d.

(P. H.) *N. N. Richter und Rath*
allda.“

E tanácsi utalvány 1768. december 31.-én az évi zárszámadások során kelt; a benne tartalmi megnevezés nélkül csak említett némely festmény pedig aligha megállapítható a székesegyház ismeretes festményanyagából. Bár e festmények kifejezetten szerződésen kívül készültek, mégis fölvilágosítással csak Cimbalnak előbb említett, ismeretlen szerződése szolgálhatna, amely a szerződés természete szerint pontosan felsorolja vagy legalább vázolja mindazokat a festési munkákat, amelyeket Cimbal 1800 forintnyi összegért vállalt. A Cimbal-féle nyugta s a tanácsi utalvány is egyik zsákutcából a másik zsákutkába szorítja még a legszorgosabb tudós kutatót is, mivel teljesen hiányzanak a megfelelő levéltári előmunkálatok a 18. századi akta-anyag egy részének teljes rendezetlensége következtében.

Székesfehérvár büszke és joggal büszke 18. századi művészeti kultúrájára, amelynek emlékei annyi idegent vonzanak kebelébe, akiknek egy része azonban csalódvá távozik, nem kapván hiteles fölvilágosítást az egyes emlékek történeti vonatkozásaira. Még riasztóbb e csalódás, ha a székesegyháznak tönkremenőben levő, tartalmilag alig fölismerhető freskóinak és elhomályosodott oltárképeinek élvezetébe óhajt merülni a jóhiszemű idegen. Ez a város tartozik multjának azzal, hogy emlékeit gondozza, főleg a székesegyház festmé-

nyeit mielőbb restauráltassa, hogy az emlékekre vonatkozó levéltári anyagot gyűjtse meg rendezze, annak fontosabb okmányait napvilágra hozza, hogy műemlékeiről szakavatott ismertetéseket publikáljon. Mivel pedig 18. századi emlékei majdnem kivétel nélkül az osztrák öszszirodalmi barokk művészet hajtásai s azok művészei is kevés kivétellel idegenek, égetően szükséges a külföldi érdeklődés kielégítése céljából is ez emlékek módszeres művészettörténeti földolgozása már most, amikor néhány év múlva Székesfehérvár a közérdeklődés homlokterébe lép majd szent István király halálának kilencszázados évfordulóján.

De tartozik Székesfehérvár szent István királynak, a város alapítója emlékének is azzal, hogy az ő tiszteletére emelt templomot régi fényébe helyezze, megújítsa, annak környékét rendezze, templomát pedig monográfiában ismertesse. ☐ város 18. századi szent István kultuszába kap-

csolódott bele az osztrák származású *Johann Ignatz Cimbal* festő művészete is, aki idegen léte bizonyosan a jezsuiták tartalmi tervezete alapján látta el a mai székesegyház kupoláit szent István király dicsőítésére szánt freskókkal 1768-ban. Cimbal székesfehérvári freskói és oltárképei valószínűleg legelső nyomai az ő magyarországi működésének, amelynek további gyümölcsei állítólag a zalamegyei Kerkaszentmiklós templomának falképei (1774), a nagyváradai székesegyháznak négy mellékoltárképe (1781), továbbá egyik zalaegerszegi oltárképfreskó és még egynehány freskó, amelyet a stíluskritikai vizsgálódás az ő munkájának igyekszik tulajdonítani. Életének és működésének azonban a körülményeit még vázlatosan sem ismerjük és ezért fontos művészettörténetileg Cimbal székesfehérvári szereplésének minden legkisebb adaléka is, mert jellemző epizódja e város történetének. Schoen Arnold.

Az inas a céhvilágban.

(A Fejérvármegyei és Székesfehérvári Múzeumban levő céhlevelek alapján.)

A régi ipartestületek, az úgynevezett *céhek* kebelében mesterek, legények és inasok voltak. Ezeknek a céhtagoknak a felvétele a *céhgyűlésen* (bejárás, Eingang) vagy a céhmester által meghívott öregmesterek (die Ältesten) összejövetele (Zusammenkunft) alkalmával a *nyitott céhláda előtt* történt.

Ha egy mester inast akart felfogadni, azt be kellett jelentenie a céhmesternek. Előbb 14 napi próbaidőre vette magához a fiút, hogy ezalatt megismerje a mesterséget. A pécsi és Baranya megyei vargamesternek (16. art.) csak akkor kellett bejelentenie a fiút a céhnek, amikor már előzőleg néhány hétig kipróbálta. A nagyszombati és székesfehérvári kovácmesterek céhlevele (29. art.) azonban kimondja, hogy két hétnél tovább egy mester sem tarthat magánál inast szegődtés nélkül.

Ha két hét eltelté után a fiú hajlandóságot mutatott a mesterség megtanulására, akkor a legközelebbi céhgyűlés vagy, mint sokszor előfordult, a céhmester utasítására meghívott öregmesterek összejövetele alkalmával a fiú szülője vagy gyámja vagy leendő tanítómestere megjelent vele a céh előtt, hogy megkérje, vegye fel a fiút a céhbe. A székesfehérvári timároknál ezt a kérelmet maga a fiú adta elő. Mikor ugyanis az inasfelvételre került a sor, a teendőkre már előre kioktatott fiú a céhmester elé állt, tiszteletteljesen meghajolt és sápadtan, reszkető hangon így szólt: „Felkérem a tekintetes (régén: tisztelt, geehrt) céhbéli mester urakat, ha engem, N. N-t, timár inasnak beszegődtenének!”

Más céheknél e kérelmet a szülő vagy a gyám vagy, ami legtöbbször előfordult, az erre megkért legértelmesebb mester ezekkel az ékes szavakkal szokta tolmácsolni: „Tisztelt céhmester úr és becsületes (vagy nemes, a németeknél:

löblich) céhünk tisztelt mesterei (vagy öregmesterei)! Jó a mai összejövetel alkalmával megemlékezni arról, hogy ennek a fiúnak, akinek kedve van a mesterséget megtanulni, a szülei nemrégén a szent házasságra léptek. Akkor buzgón kérték a mindenható Istent, áldja meg őket javakkal, nemcsak földiekkel, hanem égiekkel is. A mennybéli Atya figyelt könyörgésük szavára, meghallgatta imájukat és megajándékozta őket ezzel a fiúval. Ezt ők Isten félelmében nevelték fel, míg képes lett arra, hogy egy mesterség megtanulására inasnak beálljon. Ennélfogva tisztességes atyja (vagy gyámja) ma megjelent a céhmester úr és a mester urak (vagy a legidősebbek) előtt, azzal a kérelemmel, hogy vegyék fel fiát a céhbe inasnak!” (Egy öregmester közlése.)

A céhmester mindjárt a fiú vallása és törvényes származása iránt érdeklődött.

A XVIII. századig kiadott céhlevelek legnagyobb része ugyanis mindjárt az 1. artikulusban hangsúlyozza, hogy aki mester akar lenni, legyen róm. kath. vallású. Tehát ezen céheknél a céhmester különös súlyt fektetett arra, hogy a céhbe inasnak beállni akaró fiú róm. kath. legyen. A győri és székesfehérvári csizmadia mesterek céhlevelének 23. art. kimondja: „Ne legyen szabad 40 frt bírság alatt más vallásban levő embert a céhbe bevenni.” A különböző vallású városokban azonban azt kívánták a céhlevelek, hogy a céh tagjai keresztények legyenek. Ezenkívül minden céh megkövetelte, hogy a tagok törvényes házasságból származottak legyenek.

Mesternek a fiától semmiféle okmányt nem kívánt a céhmester, idegennek azonban nemzetiségével (keresztlevéllel) kellett igazolnia, hogy róm. kath., illetőleg keresztény vallású és hogy törvényes házasságból származott.

A szülő vagy gyám aztán lefizette a fiúért a céhszabályokban előírt felvételi díjat (Aufnahms-geld), amely céhenként változott. A székesfehérvári csizmadiáknál (12. art.) valamint a budai és bicskei csizmadiáknál (8. art.) 25 pénzt kellett fizetni; a pozsonyi és székesfehérvári kőfaragóknál és kőműveseknél (7. art.) 3 frtot a céhládába, egyet pedig a mestereknek itatra; a pozsonyi és Fejér megyei takácsoknál (9. art.) 1 frtot a céhládába, egy font viaszt a templom részére és egy kanna bort a mestereknek; ugyanannyit fizetett a mester is, aki felfogadta inasnak.

A szülőnek vagy gyámnak ezenkívül két megbízható kezesti s kellett állítania, akik bizonyos összegig — 4—32 frtig — jótálltak, hogy a fiú inaséveit — 3—4 évet, elhalt mesternek a fia 2 évet — teljesen, megszakítás nélkül, ki fogja tölteni (Székesfehérvári szücsök céhl. 8. art. — Pozsonyi és Fejér megyei takácsok céhl. 9. art. — Pécsi és Baranya megyei vargák céhl. 16. art. — Csákvári takácsok céhl. 4. art.).

A XVII. században az is előfordult, hogy csak az atya kezesekedett 5 frt erejéig inas fiáért.

Ha ez a négy kellék megvolt, a céh semmi fele akadályt nem gördített a szülő óhajának teljesítése elé. A céhmester a fiút a *nyitott céhláda előtt* felvette a céhbe, azaz atyja vagy az illető mester részére inasnak.

Erre némelyik céhnél a céhmester felolvastatta és megmagyarázta a fiúnak azokat a szabályokat, amelyeket az inasnak meg kell tartania. Ezek előírták az inas napi rendjét, azután, hogyan viselkedjék a házban mesterével, mesternéjével és a legénnyel szemben; milyen magaviseletet tanúsítson a templomban és az utcán; mily tisztelettel tartozik a céhtagok, a városi előljárók és az idősebbek iránt.

Ahol ilyen szabályok nem voltak, ott a céhmesternek volt ilyenkor néhány jóakarátú, buzdító és intő szava a leendő inashoz.

Ezek után a céhmester beíratta a tanuló felvételét a céhkönyvbe.

A beírás minden céhnél bizonyos formula szerint történt. Ilyenformán: 1667. február 18-án N. N. mester a becsületes céh előtt, két kezes jelenlétében, felfogadta N. N.-nek a fiát, N. N.-t, 3 vagy 4 évre inasnak. A felvételi díjat lefizette.

Ha egy mester a saját fiát tanította a mesterségre, azt csak be kellett jelentenie a céhnek s amikor tetszett, felszabadíthatta. Mindennek csak a felét fizette (Pozsonyi és Fejér megyei takácsok céhl. 9. art.).

A nagyszombati és székesfehérvári kovácsoknál (29. art.) a mester a kipróbált inast két mester előtt szegődtethette. Erről természetesen a céhmestert értesíteni kellett.

A céhmester tudta nélkül egy mester sem fogadhatott fel inast s egynél többet senki sem tarthatott (Székesfehérvári csizmadiamesterek céhl. 16. art.). Csak a budai és bicskei csizmadiamesterek céhlevele (7. art.) említi, hogy senkinek a mesterek közül ne legyen szabad két mester/legénynél és két inasnál többet tartani.

Miután a 10—12 éves fiút ünnepélyesen felvették inasnak, nemcsak a céhnek, hanem a mester családjának is tagjává lett s attól a pillanattól fogva mindenben alá kellett magát vetnie úgy a céhszabályok, mint a házi rend követelményeinek. A céh legifjabb és a család új tagjára sok mindenféle kötelességet róttak a céhszabályok és a házi rend, amelyeket minden ellenvetés nélkül tartozott teljesíteni. Az inas élete nem volt más, mint a különféle kötelességeknek teljesítése.

Az inas kötelességei. Az inasnak a tanuló évek alatt illedelmesen kellett viselkednie, a mesterek, mesternének és a legénynek engedelmesknie, parancsait teljesíteni és irántuk tisztelettel viseltetnie (Nyitra, Bars, Komárom, Esztergom, Fejér megye mészárosai céhlevelének 33. art. — Székesfehérvári kőfaragók és kőművesek céhl. 7. art. — Székesfehérvári molnár mesterek céhlevelében levő „Az molnár mester legénynek rendi“). Tartozott megtartani — természetesen tanító mesterének felügyelete alatt — a céhlevelben a céhtagok részére előírt vallásgyakorlatokat, t. i. vasár- és ünnepnapon szentmisét és prédikációt kellett hallgatnia, azután a céhmiséken és az Úrnap körmeneten résztvennie (Pozsonyi és Fejér megyei takácsok céhl. 1., 2. art. — Csákvári takácsok céhl. 1., 3. art. — Váli csizmadiák céhl. 1. art. — Pécsi és Baranya megyei vargák céhl. 1., 2. art. — Az 5 megye mészárosai céhl. 2. art.). Tetszés szerinti ünnepnapokat nem csinálhatott magának (Az 5 megye mészárosai céhl. 33. art.). Továbbá erkölcsös életet kellett élnie. A székesfehérvári molnár mesterek céhlevele („Az molnár mester legénynek rendi“) ugyanis megköveteli, „ha az inas valami Isten ellen való vétkekben találtatik, lopásban, lélekmondásban, paráznságban vagy egyéb gonoszságban, a vele lakó legény tartozik azt mesterének, a mester pedig a céhmesternek megmondani és a céhmester az ő esküdeivel törvény szerint megbünteti.“ De viszont az inasnak is kötelességévé tették a céhszabályok, ha valami kevésbé erkölcsös dolgot lát vagy tapasztal a céhtagoknál, azonnal jelentse mesterének, az pedig a céhnek, hogy az illetők méltóképp megbűnhődjenek. Ha nem tenné és a dolog kitudódik, a vétkekkel egyforma büntetésben fog részesülni (U. ott. — Az 5 megye mészárosai céhl. 34. art.).

Mindenkor hűnek és megbízhatónak kellett lennie. A lopást rendkívül szigorúan büntették a céhek. Ha az inast lopáson érték, kizárták a céhből. A budai és bicskei csizm. mesterek céhl. 12. art. szerint „ha valamely inas lopásban találtatnék, az ő inastársai üssenek rá kettőt-kettőt s bocsássák békével.“ A székesfehérvári molnár mesterek céhlevele („A tanuló molnár inasnak rendi“ 3. pont.) pedig azt mondja, ha az inas akkor követne el lopást vagy a tisztesség elleni vétséget, amikor inas éveiből már csak egy hét volna hátra, „annak az ő inas esztendei semmivé lesznek.“

A vevő és eladó közönséggel szemben ille-

delmesnek és tisztelettudónak kellett lennie (Az 5 megye mézárosai céhl. 39. art. — Székesfehérvári kőfaragók és kőművesek céhl. 7. art.).

Azonkívül szigorúan meg kellett tartania a napi rendet.

Mi volt az *inas napirendje*?

Erre nézve is találunk egyik-másik céhlevélben adatokat, melyekből némi képet alkothattunk az inas napi foglalkozásáról.

A céhvilágban a munka kora reggeltől késő estig folyt s így a felkelés korán történt. Mivel a székesfehérvári kalapos mesterek és legények céhl. 3. artikulusa említi, hogy a legény sose várja azt, hogy a mester felkeltse vagy gyertyát gyújtson neki, nyilvánvaló, hogy nemcsak a legénynek, hanem a műhelyben vele lakó és szolgálatára álló inasnak is a munkaidőre pontosan fel kellett kelnie. Az inas gyújtott gyertyát s miután megmosdott s felöltözött, a legény példáját követve, el kellett végeznie reggeli imáját, ha nem akarta volna megtenni, a legény lábszíjjal vagy nyakonveréssel kényszeríthette rá (Budai és ráckevei ifjú csizm. céh alapszabályainak 9. art. — Székesfehérvári csizm. legények alapszab. 7. art.). Azután, hideg időben, befűtött a kemencébe, megvetette az ágyat s vagy ezután vagy a reggeli után kiséperte a műhelyt. Az ő gondja volt az is, hogy a legény mindig idejében megkapja a főlöstökömöt s ha a mester valami oknál fogva megfeledezett volna róla, az inas tartozott őt rá figyelmeztetni (Budai és ráckevei ifjú csizm. céh alapszab. 9. art.).

Reggeli után az inas délelőtt is, délután is vagy a műhelyben foglalatoskodott, vagy a mester vagy a mesterné parancsát, megbízását teljesítette. Az 5 megye mézárosainak céhlevele (35. art.) úgy a legénynek, mint az inasnak különös nyomatékkal a tisztaságot ajánlja figyelmébe, főképp, hogy külsejük az étkezésre való megjelenésnél undort keltő ne legyen. Piszkos fehérneműben, késekkel és más hasonló szerszámokkal ne merjenek asztalhoz ülni. Munkájuk végeztével mosakodjanak meg s piszkosan se az utcán, se a műhelyben ne tartózkodjanak.

Az inasnak engedelmesnek és szorgalmasnak kellett lennie, különben testi fenyítésben részesült. A varga és csizmadia tanítómesterek ezt lábszíjjal intézték el, amelyet egyik-másik inassal szemben elég sűrűn alkalmaztak.

Az inas a házban és a műhelyben szótlantul, komolyan tette a dolgát. Azonban, amilyen csendes, néma volt a ház falai között, olyan hangos volt az utcán. Ebben a tekintetben főképp a varga és a csizmadia inasok tüntek ki, akiknek a mestersége leginkább adott alkalmat a külvilággal való érintkezésre. A mesterséghez szükséges apró-cseprő tárgyaknak a megvásárlása, a kész munkának hazavitele szükségessé tették az utcán való megjelenésüket. Ez a rövid szabadság aztán feloldotta a szigorú fegyelem kötelekeit s övék volt a világ. Élelmesség és vidámság tekintetében túltettek a többi inason. Ezek az örökké jókedvű fickók többnyire vagy füttyörészve vagy dalolva,

közben nagyot kurjantva, ugrándozva, társaikat és a félkegyelműeket kifigurázva, a kutyákat és macskákat ijesztgetve, mindenféle ártatlan tréfát és apró csinyt elkövetve, végezték megbízatásukat. Mindenütt ott voltak s nélkülük semmi sem történhetett. Szereplésük sokszor a járókelők arcára is mosolyt csalt.

Este a céhlevélben előírt ideig tartozott dolgozni az inas. Tetszés szerinti munkaszünetet sem este, sem máskor nem tarthatott. (Az 5 megye mézárosai céhl. 33. art.) Nyugovóra csak ima után térhetett. (Székesfehérvári csizm. legények alapszab. 7. art.)

Mivel az inasnak épúgy, mint a legénynek gyanútól mentnek kellett lennie, éjjel engedély nélkül a házon kívül nem tartózkodhatott s titkon sem nappal, sem éjjel nem mehetett ki, még a ruhaládáját sem tarthatta a házon kívül. (Az 5 megye mézárosai céhl. 37. art.)

A mester kötelességei. Amint az inasnak voltak kötelességei tanítómesterével szemben, úgy a mesternek is voltak inasával szemben. A székesfehérvári molnármesterek céhlevelének 2. artikulusa ugyanis azt mondja: „A molnár mester jól vigyázzon, hogy az ő inasát úgy oktassa, tanítsa, ami a mesterségnek rendi, hogy másutt is tisztességet valjon vele.” Tehát a mester első kötelessége az volt, hogy inasát úgy oktassa, hogy az a mesterséget tökéletesen elsajátítsa.

Mivel az inast sok helyen házi szolgálatra is használta a mesterné asszonyom s takarékosági szempontból gyermekének dajkálását is rábízta, s mivel e bizalmi állásban sok inas férfi mivoltának lealacsonyítását látván, azt nem épen a leglelküimeretesebben töltötte be, amiért is a családtagok rajta edzették tenyerüket, a váli csizmadia céhlevelének 4. art. figyelmeztette a mestereket, hogy az inast keményen ne tartsák s őt a mesterségnek a megtanulásától azzal, hogy házi szolgálatra használják, el ne vonják, hanem abban gyakorolják s minden jóban és isteni félelemben helyessen oktassák.

Ezenkívül még más kötelességet is róttak a mesterekre a céhszabályok. A nagyszombati és székesfehérvári kovácmesterek céhlevelének 29. art. és a Moson megyei juhászok céhl. 15. art. figyelmezteti a mestereket, hogy inasukat a tanulóévek alatt nemcsak étellel, itallal, hanem hozzáálló ruhával is ellátni kötelesek. A székesfehérvári molnármester az inasnak morvai posztóból való dolmányt, morvai nadrágot és elegendő fehérneműt tartozott adni. („A tanuló molnár inasnak rendi.”) A budai és bicskei csizm. céhl. art. azt mondja, ha az inas csak 3 évig szolgál, a mester csak lábbelivel tartozik neki, azonban, ha 4 évig, akkor illendő ruházattal lássa el.

A nagyszombati és székesfehérvári kovácsoknál (29. art.) a 3 évre szegődött inas az ezalatt kapott ruháért még egy félévig tartozott szolgálni, amely idő alatt csekély fizetést is kapott; még pedig „az első kántorra”, azaz az első negyedévre 8 pénz heti bért, a második kántorra 16 pénzt, azonkívül a borralalónak a felét. Mikor

aztán elmúlt a félév, elmehetett. Ha azonban maradt, heti bére 25 pénz lett. A győri és székesfehérvári csizmadiáknál (12. art.), ahol 4 évig kellett az inasnak a mesterséget tanulnia, a 4-ik évben 10 pénz heti bérben részesült.

Az inas a tanulási idő alatt nem hagyhatta el mesterét. Ha megszökött s egy másik mester felfogadta, ezt a mestert 4 frtra büntették. Az összeg a céhládába került és az inasnak vissza kellett mennie mesteréhez; ha nem akart visszamenni, egészen eltiltották a mesterségtől és a kezesek tartoztak bírságot fizetni. (Győri és székesfehérvári csizmadiamesterek céhl. 14. art. — Budai és bicskei csizmadiamesterek céhl. 12. art.) Ha valamelyik mester elcsalta egy másiknak az inasát, 2 frtra büntették. (Győri és székesfehérvári csizmadiamesterek céhl. 11. art.)

Ha a tanulási idő közben az inas mestere meghalt, akkor a céh gondoskodott róla, hogy az

inas vagy az özvegnél vagy más mesternél ki tanulhasson. (Váli csizm. céhl. 4. art.)

Ha az inas megbetegedett, gondosan ápolták, hisz családtagnak tekintették. Ha meghalt, tisztességesen eltemették s utolsó útjára, céhszokás szerint, az összes céhtagok elkisérték. (Pozsonyi és Fejér megyei takácsok céhl. 20. art. — Székesfehérvári szücsök céhl. 9. art. — Nagyszombati és székesfehérvári kovácmesterek céhl. 14. art.)

Ha valamelyik inas pénzért akart mesterséget tanulni, 3 évig kellett szolgálnia, mesterének 30 forintot fizetnie, felszabadításakor pedig a céhnek 4 frtot. (Budai és bicskei csizm. céhl. 14. art.)

Amelyik mester egy inast kitanított, utána 1—4 évig nem fogadhatott fel másikat. (Az 5 megye mészárosai céhlevelének 26. art.)

Ha a tanulási idő letelt, az inast felszabadították.

Richter Mátvás.

Fejérmegye római mérföldkövei.

A fejérmegyei mérföldkövek három példányát a székesfehérvári múzeumból már ismertettük. (Székesfehérvári Szemle 1931. 7—9. sz.). Jelen közleményünkben folytatólagos sorszámmal azokkal foglalkozunk, amelyek vagy kint a megye területén vagy Budapesten a M. N. Múzeumban ismereteseek.

4. Ezek közt első az Alexander Severus császár 34. mérföldköve Aquincumtól számítva.

Mérete. Magasság 165, átmérő 50, betűmagasság az 1. és 8. sorban 13, a 2—7.-ig 6 cm.

Hol találták? Iváncsa pusztán (most nagyközség) Fejér megyében 1807-ben. Nem messze a Dunától, déli partján az Iváncsa pataknak, amely a Dunába szakad. Itt az iváncsai lapon, sőt még feljebb a Duna mentében is jól látszott 1808-ban az az elhagyott út, amelynek alja kővel van kirakva, teteje meg murvával vagy apróra zúzott kőveccsel borítva. Ezt akkor Sz. László útjának nevezték; de a híddal együtt még a római császárság kezeműve. Ez a köhid valaha ott állott, ahol az elhagyott útdarab az Iváncsa patakot átszelte. A köhidnek alsó végén, vagyis a patak déli partján gulyások vették észre, hogy a víz elmossa a földet valami kő mellől. Ásni kezdték és két kőoszlopot találtak fekvő egymás mellett. Mindkettőt hamarosan átszállították Baracskára (Fejér m.), Pázmány Károly főbíró kastélya elé. Innen 1815-ben bevitték Budapestre a M. N. Múzeumba.

Észrevétel. Ez az oszlop feltűnően jókarban maradt ránk, habár rajta is olvasható Severus Alexander. Itt semmit sem faragtak le. Egyébként is e korszaknak legszebbjei közé tartoznak a betűi.

Felírás:

1. IMP CAES
2. M · AVREL · SEVERVS

3. ALEXANDER PIVSFE
4. LIX · AVG · PONTIF MA
5. XIMVS · TRIB · POTESTAS
6. VIII · COS · III · PATER PA
7. TRIAE · RESTITVITAB · AQ
8. MP XXXIII

Olvadás:

1. Imperator Caesar
2. Marcus Aurelius Severus
3. Alexander pius fe
4. lix augustus pontifex ma
5. Ximus, tribunicia potestas
6. VIII, consul III, pater pa
7. triae, restituit ab Aquinco
8. milia passuum XXXIII

Magyarul: A jámbor, szerencsés, felséges Marcus Aurelius Severus Alexander parancsnokló császár, a legfőbb pap, néprömbös kilencedszer, consul harmadszor, a haza atyja, helyreállította Aquincumtól 34 ezer lépésre.

Irodalom. Kulcsár István: Hazai Tudósítások 1808. év 43. számában. — Miller: A. M. N., I. 250. l. — Mommsen: C. I. L. III. köt. 1873. 3721. — Ez egész ismertetésünk a Rómer—Desjardins (A. M. N. Múzeum római feliratos emlékei 1873.) 52. lapjáról való. A lelőhely részletes meghatározása Lichtneckert József 85. jegyzetéről Kulcsártól származik.

Jegyzet. Mivel Severus Alexander a néprömbös hatalmat 230-ban viselte kilencedszer és egy évvel előbb nyerte el a harmadszori consul-ságot, azért ez a mérföldkö Kr. u. a 230. évből való. Eredeti helyéhez közel került a föld alá és így ismét a napvilágra.

5. Fejér megyéből a M. N. Múzeumba került második mérföldoszlop szintén az Aquincumtól mért 34. római mérföldet jelölte és Maximinus császár idejéből származik.

Mérete. Magasság 185, átmérő 40, betűmagasság 5 cm.

Hol találták? Ivácsa pusztán (Fejér m.) az előbbivel egyidőben és ugyanazon helyen. Hasonlóan Baracskán állították fel addig, míg a M. N. Múzeumba nem került.

Észrevétel. Ezen az oszlopon feltűnően lefaragták nemcsak a két császár nevét, hanem még címeiknek egyrészét is. De a M. N. Múzeum gyakorlott tudósai teljesen helyreállították a szöveget.

Felirat:

1. IMP | | | | | | | | | | | | | | | |
2. | | | | | ER | | | | | | | | | | NO
3. PFAVG GERMAN | | | | |
4. MAXSARMA | | | | |
5. DACICOMAXTRIBPOT
6. IMPV · COS · P · P · PROCOS
7. | | | | | | | | | | | | | | | |
8. | | | | | ERMANMAXSARMAT
9. | | | | | AX DACICO M | | | | |
10. | | | | | | | | | | | | | | | |
11. | | | | | | | | | | | | | | | |
12. PONTI F MAX
13. A B A Q MP
14. XXXIII

Olvasás:

1. Imperatori Caesari
2. Caio Julio Vero Maximino,
3. Pio Felici Augusto, Germanico
4. Maximo, Sarmatico maximo,
5. Dacico Maximo, Tribunicia Potestate
6. Imperatori V, Consuli, Patri Patriae proconsuli
7. et Caio Julio Vero Maximo,
8. gErmanico Maximo, Sarmatico
9. mAximo, Dacico Maximo,
10. Nobilissimo Caesari,
11. Filio Augusti Nostri,
12. Pontifici Maximo.
13. Ab Aquinco milia passuum
14. XXXIII

Magyarul: A nagy germániai, a nagy sarmatiai, nagy dáciai, jámbor, szerencsés felséges Caius Julius Verus Maximinus parancsnokló császárnak, ötöd ízben néptribunus hatalmú imperatornak, consulnak, a haza atyjának, proconsulnak és a nagy germániai, a nagy sarmatiai, a nagy dáciai Caius Julius Verus Maximusnak, a legnemesebb császárnak, a mi Felségünk fiának, a legfőbb papnak, Aquincumtól 34 ezer lépésre.

Irodalom. Először közli Kulcsár István: Hazai tudósítások, 1808. 43. sz. — Miller: A M. N. I. 251. l. — Mommsen: C. J. L. III. 3722. — Ez a leírásunk is a Rómer—Desjardins i. m. 52, 53 lapján alapszik. — 1808-ban Kulcsár István (a Lichtneckert József 84. jegyzete szerint) ezt a római oszlopot is Baracskán látta a Pázmány Károly főbíró udvarán. Innen vitték be a M. N. Múzeumba.

Jegyzet. Maximinus császárt ötödször kiállították ki imperatornak, amikor ez a megtisztelő mérföldkő készült. Ezért uralkodása vége felé, a 236. év végén, vagy a 237. év első felében faraghatták ezt a követ. Rajta egyik érdekesség az,

hogy a tribunusi hatalom éve nincs jelölve; másik pedig az, hogy a „legfőbb pap” címet nem az apa, hanem a fia viseli.

6. A M. N. Múzeum római feliratos kövei közt (Rómer—Desj. i. m. 57. l.) olvasunk a kétes lelhelyű mérföldoszlopoknál egy olyanról, mely Titel várában állott, de felirata elárulja, hogy Fejér megye földjéről való. Ezt Macrinus kormánya alatt 217-ben állították fel Aquincumtól 42 ezer lépésre.

Méret. Magasság 189, átmérő 50, betűmagasság 6 cm.

Hol találták? Titel várában, utóbb a fegyvertárnál, innét 1815-ben vitték föl Budapestre.

Észrevétel. A feledésre kárhóztatott sorokat vagy szavakat úgy lefaragták, hogy a betűnek semmi nyoma nem maradt. Egyes helyeken a pótlás is lehetetlen.

Felirat:

1. | | | | | | | | | | | | | | | | AES
2. | | | | | | | | | | | | | | | | SEVERUS
3. | | | | | | | | | | | | | | | | PIUSAUG
4. | | | | | | | | | | | | | | | | CoSTRIBTOT
5. | | | | | | | | | | | | | | | | | | | |
6. | | | | | | | | | | | | | | | | LISSIMVSCAES
7. | | | | | | | | | | | | | | | | ET PONTES VE
8. | | | | | | | | | | | | | | | | STATECoRRUPTAS
9. | | | | | | | | | | | | | | | | CURA AGENTE
10. | | | | | | | | | | | | | | | | | | | |
11. | | | | | | | | | | | | | | | | | | | |
12. | B AQ
13. MPXLII

Olvasás:

1. Imperator Caesar
2. Marcus Opellius Severus
3. Macrinus pius augustus
4. consul, proconsul, tribunicia potestate
5. et Marcus Opellius Diadumenianus
6. nobilissimus caesar
7. vias et pontes ve
8. tustate corruptas
9. restituerunt, curam agente
10. | | | | | | | | | | | | | | | | | | | |
11. | | | | | | | | | | | | | | | | | | | |
12. ab Aquinco
13. milia passuum XLII

Magyarul: A jámbor, felséges Marcus Opellius Severus Macrinus parancsnokló császár, consul, proconsul, néptribunus és Marcus Opellius Diadumenianus legnemesebb császár a régiség következtében elromlott utakat és hidakat helyreállították, miközben a munkára felügyelt Aquincumtól 42 ezer lépésre.

Irodalom. Kiadta Miller: Acta Musaei Nationalis I. 258. l. — Mindszenty: Tudom. Gyűjt. 1832. VI. 21. l. — Mommsen i. m. 3725.

Jegyzet. Honnan került ez a kő Titelre, megmondani nem lehet. De az ezer lépések száma akár 42, akár 52, mindkét esetben Fejér megyére utal és pedig Dunapentele és Baracs község közelségére. Innen ismeretlen körülmények között vízen szállíthatták le Titelbe.

7. Maximinus császár mérföldköve Baracson. *Méret.* A hengeralakú kő most a talaj felett 170, egészben véve 243 cm. magas; átmérője fent 50, kerülete 163; a feliratos mező 132 magas és 97 széles; betűmagasság 8—9,5 cm.

Hol találták? Baracs község határában (Fejér m.), az ősi római dunaparti út mentében, az Annamatia néven ismert római castrum nyugati szélén. A telek a megtaláláskor Derecskei Lajos szőleje volt, most a Szitányi földbirtokos család tulajdona. Mi ott láttuk 1924-ben a présház délkeleti sarkán; akkor tervben volt, hogy Szitányi Béla tulajdonos beviszi a lakása elé, a kapubarát egyik oldalához.

Felirata:

1. IMP CAES
2. C · IVL · VERO MAXIMINO
3. PIO · FEL · INVICTO · AVG ·
4. PONT · MAX · TRIB · POT ·
5. III · IMP · V · COS · PROCOS ·
6. P · P · E · C · IUL · VERO · MAXIMO
7. NOBILISSIMO · CAES ·
8. PRINCIPI · IVVENTVTIS
9. AVG · N · FILIO · GERMANI
10. CIS · DACICIS · SARMA
11. TICIS · MAXIMIS
12. COH · I · T · G
13. MAXIMINIANA
14. AB · AQ · MP
15. LV

Olvasása:

1. Imperatori Caesari,
2. Caio Julio Vero Maximino,
3. Pio felici invicto augusto,
4. pontifici maximo tribunicia potestate
5. tertium, imperatori quintum, consuli proconsuli,
6. patri patriae et Caio Julio Vero Maximo,
7. nobilissimo caesari,
8. principi iuventutis,
9. augusti nostri filio Germani-
10. cis Dacicis Sarma-
11. ticis maximis,
12. cohors prima Thracum Germanica,
13. Maximiniana.
14. Ab Aquinco milia passuum
15. quinquaginta quinque.

Eszrevétel. A 8. sorban a princeps iuventutis a császári korban = a császár fia = az ifjúságnak a vezére = a mi Felsőgünknek a fia = C. Jul. Verus Maximus = a tiszteletbeli császár. — Hogy megtisztelő emlékekkel van dolgunk, hirdeti a dativusos használaton kívül az is, hogy a császár és fia összes címével együtt szerepel a feliraton. — A kő anyaga lyukacsos mészkő. Megmaradt teljes épségben, csak a kopás miatt szövege már nehezen betűzhető. Az oszlop eredetileg fehérre volt meszelve, a betűkön sok helyen, de főleg a 14. és 15. sorban most is szépen látszik az eredeti pompeji-vörös festék annak ellenére, hogy 1872 után feketére festették. Később ezt lemosták, de a kő megbarnult, írásos domborulatát moha fedi.

A felirat magyarul: A kegyes, szerencsés, győzhetetlen, felséges Caius Julius Verus Maximinus parancsnokló császárnak, a legfőbb papnak, harmadszor néptribunusnak, ötödször imperatornak, consulnak, proconsulnak, a haza atyjának; és Caius Julius Verus Maximus legnemesebb császárnak, az ifjúság vezérének, a mi Felsőgünk fiának, a két nagy germaniainak, daciainak és sarmatiainak a thraxok Maximinus-féle, germaniai első cohorsa (zászlóaljja). Aquincumtól 55 ezer lépésre.

Irodalom. Leírta e követ dr. Römer Flóris 1872. aug. 20.-án. — Közli a Römer Desj. i. mű 53. lapján. — Arch. Ért. VI. (1872) 310—312. l. — Dr. Kuzsinszky Bálint ókori Lex. I. 141. — Buday: Felirattan 274. és 353. l.

Jegyzetek. Mit tudunk Fejér megyének arról a helyéről, ahol ez a mérföldkő állott és reánk maradt? Annamatia (néha így is: Anna malta) neve után ítélve eredetileg kelta telep; később római táborhely Dunapentele és Dunakömlöd (Intercisa és Lussonium) közt; Dunaföldvártól északra, a mostani Baracs község területén. A Dunapart felett állt a hajdani római castellum; ezen át vezetett a római út, míg a mai út a domb alatt megy tovább. Az erődnek most is szembejön a területe, mert minden oldalon a környék fölé emelkedik. Hossza észak-déli irányba, mostani 200 lépés, szélessége kelet-nyugati vonalban 100 lépésnyi. Felforgatott talajában tömördek cserépedény, épülettörmelék, kődarab összetörve; ekével, kapával vagdalva. Sok római tárgy került már innét ki. Köztük 3 mérföldkő is (Ók. Lex. I. 141.). Az egyik (C. I. L. III. 10640.) Philippus pater császár és neje Otacilia Kr. u. 244—248., a másik (u. o. 10641.) Decius Traianus idejéből való, „a harmadikat (u. o. 10639.) Maximinus és Maximus császárok (238) tiszteletére emelte a coh(ors) I. Thracum Germanica.” A negyedik századbann dalmata lovasság lakott e táborban.

Az itt említett 1. és 2. mérföldkőről később fogunk szólni. A harmadik a mi most tárgyalt kövünk, amelynek szövegéből azt tanuljuk, hogy a Maximinus császár idejében (235—238.) a róla elnevezett zászlóalj állomásozott itt. Mi volt ez a cohors? Ezt kezdetben Thráciából sorozták, felső Germaniában tartották, majd a daciai hadjáratba küldték, ekkor tüntették ki a civium Romanorum jelzővel; visszahelyezték Germaniába, aztán felső Pannoniába; végül alsó Pannoniában diszítik fel a „germaniai” névvel.

A kő korát magából a feliratról megmondhatjuk. Először a consulok névsora szerint Maximinus császár csak egyszer volt consul éspedig a 236. évben. Nem lehet tehát 238-ról keltezni. Sőt a 238. év derekán már meghalt Maximinus. Másodszor a néptribunus hivatalát harmadik ízben 236. dec. 10-től viselte egy évig. Emellett szól az is, hogy itt a közelben, Dunaföldvártól délre (Tolna m.), a Bakaszállások körül egy másik mérföldköve is jött napfényre Maximinusnak. E kövön még nincs meg a mi 3. sorunk Invictója, de a néptribunusság második, azért egyszerű a követ-

keztetés: midőn a következő évben Invictusnak is címezték, néptribunus már 3. ízben volt. Tehát ez az emlékkő készült a 236. év végén.

8. Decius Traianus császár mérföldköve Baracson.

Méret. A hengeralakú mészkő a talaj felett 186, egészben 266 cm. magas, átmérője fent 42, kerülete 137; a feliratos hengermező 98 magas és 77 széles; betűmagasság 6—6,5 cm.

Hol találták? Az aquincum—mursai (eszéki) római út mentén, Baracs község határában (Fejér m.) a római castellumban sok épületkő és egyéb római tárggyal együtt. 1924. augusztus közepén a dunaparti római Annamatia nevű castrum területének nyugati szélén állt a Szitányi Béla földbirtokos telkén, a présház északkeleti sarkán. Tervben volt, hogy ezt is a kastély kapuja elé állítják, mint a Maximinusét.

Felirata:

1. IMPC
2. CMESSIOQVINTO
3. TRAIANODECIO
4. PFINVICTOAVG
5. PONTMAXTRIB
6. POT · PP · COSPRO
7. COSABAQMP
8. LV

Olvadás:

1. Imperatorii Caesari
2. Caio Messio Quinto
3. Traiano Decio
4. Pio Felici Invicto Augusto
5. Pontifici Maximo Tribunicia
6. Potestate Patri Patriae Consuli Pro-
7. consuli Ab Aquinco Milia Passuum
8. quinquaginta quinque.

Magyarul: A kegyes, szerencsés, győzhetetlen, felséges Caius Messius Quintus Traianus Decius parancsnokló császárnak, a legfőbb papnak, néptribunusnak, a haza atyjának, consulnak, proconsulnak Aquincumtól 55 ezer lépésre.

Észrevétel. Az oszlop anyaga lyukacsos mészkő, amely Rómer szerint (i. m. 53. lap) 1872. táján fehérre volt meszelve; most a színe tiszta, fehér. Betűi kopottak, nehezen olvashatók. Decius Traianus császár (Kr. u. 249—251.) nevét gyakran fordított sorrendben olvassuk a feliratokon, mint itt is Traianus Decius. Minthogy ugyanerről a helyről, az Aquincumtól mért 55. római mérföldről, ránk maradt a Maximinus császár (235—238.) mérföldköve is, azért D. Traianus idejében az útnak bizonyára nem építéséről, hanem csak javításáról lehet szó; ez és a császárváltozás adhatott alkalmat a régi mérföldkövő eldobására.

Mikor történt ez a csere?

Mivel Decius Traianus másodszor consul 250-ben, másodszor néptribunus 249. dec. 10-től, azért csak azelőtt készülhetett ez a felirat. Eddig az ő néptribunussága kezdetét nem ismerjük, a consulok névsorában sincs jelölve első consulsága; talán consul suffectus volt és ezt számítottá be első consulságnak. Mivel csak 249. őszén lépett trónra, azért csak a 249. év őszi hónapjai-

ban csinálhatták ezt a megtisztelő követ mindjárt uralkodása kezdetén. A császár megtisztelését hirdeti a dativusos alak is.

9. Római mérföldkövő Érden.

Méret. Mivel a földben függélyes helyzetben áll, magasságáról csak annyit mondhatunk, hogy a földből kiálló része 190 cm.; kerülete 155, átmérője fent 46; a feliratos mező magassága 104, szélessége pedig 65 cm.

Hol találták? Ahol az aquincum—mursai (óbuda—eszéki) római út haladt lefelé a Duna mellett, a mai Erd község területén, a Csillag csárdától délnyugatra, a székesfehérvári út s a római útmaradvány hegyes szögében. A róm. kath. plebánia földjén állott, Kereskényi Gyula érdi plebános ásatta ki s a római kath. plebánia kis kertjében állította fel. Most is ott látható. A lelet környékét leírja Károly J.: Fejérm. Tört. I. 103. l.

Felirata:

1. IMP CAES
2. M · AVR · SEVERVS
3. ALEXANDER
4. PFAVG · PONT
5. MÁX TRIB
6. POT VIII
7. COS III PR
8. RESTITVIT
9. AB AQ MP
10. XV

Olvadás:

1. Imperator Caesar
2. Marcus Aurelius Severus
3. Alexander
4. pius felix augustus pontifex
5. maximus tribunicia
6. potestate nonum
7. consul tertium proconsul
8. restituit
9. ab Aquinco milia passum
10. quindecim

Magyarul: Marcus Aurelius Severus Alexander parancsnokló császár, jámbor, szerencsés, felséges, legfőbb pap, néptribunus kilencedszer, consul harmadszor, proconsul, helyreállította Aquincumtól 15 ezer lépésre.

Észrevétel. Az elbarnult hengernek domborulatán még eléggé olvashatók a betűk. A lyukacsos mészkövön a sorok végének oldalán 4 nagyobb törés van. A felirat nominativusos (alanyesetű) alakja szigorú szabályok szerint azt jelzi, hogy az az út valóságos állami út volt, amely több tartományon áthaladt. A felirat csak javításról beszél. Hogy mikor csinálták, megmondja önmaga, mivel Alexander Severus Kr. u. 229. dec. 10.-én lett néptribunussá kilencedik ízben; tehát ezt a követ 229 dec.—230 dec. közt állították fel.

Az Aquincumból kiinduló mursai (eszéki) útnak első mérföld oszlopa valószínűleg a budai hajógyár hídfőjénél állott (Károly J.: Fejérm. tört. I. 102.). Így Aquincumtól Buda d. v. pályaudvarig 6 km., innét Budafok d. v. 8 km., innen Erd határában a mérföldkövő leirt helye még 8,

összesen 22 km. Minthogy egy passus = 1'48 m., azért 15000. 1'48 m. = 22200'00 m. = 22'20 km. Ezt a távolságot hirdette a felirat utolsó sorának feltűnő nagy két betűje.

10. Római mérföldkö Ercsiben.

Méret. A föld felett 160 cm. magas, kerülete fent 139, lent 166; átmérője fent 39 cm.

Hol találták? Most Ercsiben (Fejér m.) áll a gróf Wimpfen angolkertjében, amint a gazdasági hivataltól a kastély felé megyünk bent a kertben. Árnyas, nedves, lejtős oldalon, út mentén. Hengeralakú, barna eres mészkő. Ferdén haladó hosszú soraiban rossz betűi jelenleg olvashatatlanul elkoptak. Az 1. sorban sejtí az ember az IMP szót, a 3. 4. 5. sorban több betű nyoma

fordul elő, értelmet nem tudunk kivenni belőle. A feliratról itt-ott egy-egy betű látható csak. A végén rémlik az AB AQ, alatta biztosan olvassuk: XXVI. Talán ezért nem közöl szövegéből az utolsó számon kívül semmit dr. Kuzsinszky Bálint budapesti egy. tanár az Ókori Lexikon II. 41. b) hasábnál Matrica szó alatt, mert betűit ez előtt sem lehetett olvasni. Ezért is hagyták meg Ercsiben, mert nincs rá szükség a budapesti Múzeumban. E könek lelőhelyétől 2—3 római mérföldre van északra a battai határban az a terület (Kliszák), ahol Matrica római táborhely állott. Ez a kő Aquincumtól a 26. római mérföldet jelezte, vagyis 38'48 km-t. A követ látjuk, de feliratát nem!

Dr. Polgár Iván.

A török hódoltság hatása Fejérmegye népesedésére.

A török hódoltságnak a magyarságot pusztító hatását csak akkor láthatjuk igazán, ha szembeállítjuk annak a török uralom előtti és utáni népesedési adatait. Egy 1494-ből fennmaradt adóösszeírás szerint a Dunántúl összesen 66.942 porta volt. Portánként 2 adófizetőt számítva tehát a XV. század végén a Dunántúlra 133.844 adófizető jobbágycsalád élt. Ehhez hozzászámítva az adóösszeírásban nem szereplő nemesi, városi, bírói és zsellércsaládokat, az egész lakosság 180.000 családra tehető. Egy családra öt lelket véve, a Dunántúl népessége 1495-ben 900.000 körül volt. Ezzel szemben a török uralom folytán a XVI. század alapján már csak 600.000, száz év múltán pedig 158.500 ember volt a Dunántúl lakossága. Még a XVIII. század elején, az 1720-iki összeírás szerint is csak 500.000 a lakosok száma, amikor pedig már telepítésekkel is gyarapodott a népesség. „Elveszett tehát a dunántúli magyarságból 400.000 lélek és 225 esztendőnek természetes népszaporodása. Ezt a veszteséget, csupán a mai növekedést tartva szemelött, legalább 4 millióra becsülhetjük. A töröködülés tehát egyedül a dunántúli Magyarországnak 4—5 millió főnyi veszteséget okozott.”

Ugyanilyen arányban szenvedett Fejér megye is, sőt még fokozottabban, mint a Dunántúl északnyugati vármegyéi, melyek kevésbé és jóval rövidebb ideig voltak kitéve a pusztításnak, mint a déli és keleti megyék. Fejér megyének a Hunyadiak korában 430 helysége, az 1494-iki adóösszeírás szerint 3090 portája, tehát 6180 adófizetője volt. Ez alapon a családok száma a XV. század elején 8300-ra, az összes lakóké 41.500-ra tehető. Ezzel szemben az 1720-iki összeírás szerint 18.000 volt lakosainak száma, pedig ekkor már jelentős betelepülések történtek. A duna menti községek, miként Érd, Batta, Ercsi, Adony, Rácalmás, a XVI. század végén még magyar lakosságúak, 1696 körül már mint rácközségek szerepelnek az összeírásokban. Hogyan tűnt el magyar lakosságuk, mutatja az, hogy „az észéki

hidon csupán 1603-ban 80.000 magyar rabot hajtottak át, 1663-ban 100.000-nél is többet. Egyébként is a Dunántúl földrajzi helyzeténél fogva másfél századon át csaknem állandóan csatater volt.”

Hogy aztán a XVIII. századi betelepülések és a kuruccsaták, napoleoni háborúk leszámításával az általános nyugalom minő hatással voltak Fejér megye népesedésére, ezt a következő adatok szemléltetik: Az 1785—87-iki összeírás szerint meghatszorosodott, az 1720-iki lakosság 110.000-re emelkedve. A XIX. században 1627-ben 161.000, 47-ben 184.000, 57-ben 181.000 (közben szabadságharc, kolera), 69-ben 169.000, 80-ban 209.000, 90-ben 222.000, 1900-ban 236.000, 1910-ben 251.000, 1920-ban 262.000. (Forrás: Kalmár Gusztáv: A török uralom hatása a Dunántúl népességére. Föld és Ember, 1929, 49. l.) M. A.

Adonyban bronzkori temetőre akadtak.

Adony vármegyénk régészeti leletekben egyik leggazdagabb területe. Múzeumunk számos őskori és római leletet őriz belőle. Legújabbban az államépítészeti hivatalnak az Adony—Rácalmás közti országutnak 54—55. számú kilométer köve között végzett úttárgási munkálatai közben akadtak régiségekre. Az út e részlete mellett van a Bön-dítő, melyet eddig kikerülve nagy kanyarral haladt az úttest. E kanyart 1931 nyarán a Bön-dítő át-vágásával megszüntették és az ez alkalommal végzett földmunkálatok közben a tó nyugati partján embercsontváz részek kerültek elő. A csontvázak mellett talált edények néhány darabját összegyűjtve Schaller Lajos, államépítészeti mérnök azokat a múzeumba helyezte őrizetbe. Az edények egyszerűbb kidolgozású ivópohárcák, csak egy van közöttük díszesebb. Érdekesebb darab egy hosszúkás oldalú, halsütésre alkalmas tálka töredéke. Az edények alakja, anyaga, díszítése alapján a sírok bronzkori temetőből származnak (Lt. sz. 8410—8418.).

Kultura, irodalom és művészet.

Művészi események.

Móricz Zsigmond felolvasása a Keresk. Csarnokban. Az ismert író felolvasó körutat rendez a vidéki városokba. Ezek kapcsán jan. 9-én hozzánk is ellátogatott — immár másodsor — felesége kíséretében, ki felolvasása után modern költők verseiből szavalt. Az előadást nem kísérte oly osztatlan érdeklődés, mint első itteni szereplését, amit bizonyos az író politikai állásfoglalásának rovására kell írunk. (V. ö. Fejérmegy. Napló XXXIX. 8. — 1932. jan. 12.)

Az erdélyi lélek művészete városunkban. A Székely-est, amint röviden a Székelyszékiek és Erdélyiek Társaságának műsoros estjét nevezték, immár nagyszerű társadalmi és kulturális esemény színvonalára emelkedik. Ez évben a Szent István-terem telt meg zsufoolásig közönséggel, hogy meghallgassa dr. Kolosváry Bálint egyet. tanár, dr. Hosszú Zoltán, a népszerű Dani bá, a Nemzeti Színház művészeinek és feleségének, H. Eszenyi Olgá-nak, Pusztay Sándor operanékesnek és a kedves műkedvelő és táncos gárdának előadását. Az estély a legnagyobb sikert könyvelhette el. (V. ö. Székesfehérvári Napló V. 29. — 1932. febr. 6. — Fejérm. Napló XXXIX. 29.)

Mécs László városunkban. Korunk problémáinak, a modern lélek legtitkosabb érzelmeinek leghívebb költői tolmácsolója másodsor volt vendégünk s ez a látogatása felülmúlta tavalyi bemutatkozását. Oly elemi erővel tomboló lelkesedést még nem láttunk Fehérvárott, mint ez estén, melyet a költőn kívül Mátrai Rudolf tanker. főig. hatalmas, költői lendületű beszéde, Rostaházy Anci operanékesnő művészi éneke és a DSzA műhely dalárdája Sztára Sándor vezetésével emelt a legfenségebb művészi élményé. Az eseményről v. ö. Dormúth Árpád cikkét: Székesfehérvári Napló V. 36. febr. 14. és V. 39. sz. — febr. 18. — Szarka Géza cikke: Fejérm. Napló XXXIX. évf. 39. sz.

Prohászka lelki-óra. A Belv. Egyházközség rendezésében testet öltött egy szép gondolat: Prohászka Ottokár, a nagy püspök emlékének ápolása, az ő nagy szellemének ébrentartása. Az első ihletett lelkületű megnyilatkozás febr. 25.-én volt, hogy ezentúl havonként helyet adjon újabb elmélyedő előadásoknak. Az elsőn Kisteleki István c. kanonok, melléthei Barna Gáborné (Ebeczky Gabriella), Dormúth Árpád és Szabó Margit lelkén keresztül szólaltak meg a halhatatlan igék (V. ö. Fejérm. Napló XXXIX. 47. febr. 27.)

Ünnepségek.

Herczeg Ferenc és a Reviziós Liga zászlóbontása. Jan. 24-én zászlódíszbe öltözve tört lándzsát az ősi város a reviziós gondolat mellett. A reviziós nagygyűlésen, melynek előkészítő részét Kardos Jenő fiúnev. int. igazg. végezte fáradhatatlan lelkesedéssel, megjelent Herczeg Fe-

renc a Reviziós Liga elnöke a liga vezéreivel, köztük Lukács György v. miniszterelnökkel s több felszólalás után határozati javaslatot fogadtak el, majd megalakították a Liga helyi csoportját. Utána a vendégek a Vörösmarty Kör vendégei voltak. (V. ö. Székesfehérvári Napló V. 20. és 21. sz. — Fejérmegy. Napló XXXIX. 20.—jan. 26., 27.)

A Keresk. Csarnok 70 évfordulója. Városunk kereskedelmi életének 7 évtizede szervezett központja jan. 31-én ünnepelte fennállásának 70. évfordulóját, mely alkalommal Éber Antal az Orsz. Keresk. Kamara elnöke tartott előadást a kereskedői hivatásról. Városunk történetében érdekes adatot említett dr. Neuhauser Imre záróbeszédében. Eszerint Zsigmond király egyik oklevele 1297-ből „Font Albensis”-ről, fehérvári vásáról tesz említést, tehát már akkor állandó kereskedelem helye volt e város, melynek súly- és űrmértékeit országos mintákká emelték a királyi okiratok. (V. ö. Fejérmegy. Napló XXXIX. 26. február 2.)

Bethlen Gábor Szövetség fiókjának megalakulása városunkban. Febr. 21-én alakult meg ünnepélyes keretek mellett városunkban a magyar protestánsok e reprezentáns egyesülete. Az ünnepségen résztvettek a hazai reformátusok és evangélikusok vezető emberei, mint Pesthy Pál v. igazságügymin., dr. Balthazár Dezső, dr. Kapy Béla püspökök, Csécsy Nagy Imre ny. altábornagy, Harsányi Zsolt író, stb. mások. (V. ö. Fejérmegy. Napló XXXIX. 43. — febr. 23.)

Irodalom, könyvek.

Két fehérvári színpadi szerző. Skorka Károly és Goll Rezső operettje került bemutatásra febr. 13-án a Vörösmarty színházban. Mindkét szerző szakavatott munkája szép sikert aratott, mert a mai nehéz gazdasági viszonyok mellett is két telt házat vonzott és csupán a színgazgató és szerzők közt felmerült differenciák miatt került le műsorról. Kétségtől az eddigi színpadi próbálkozások egyik legsikerültebb alkotása ezen „Te kedves Fehérvár” című darab. (V. ö. Szfvári Napló V. 38. — febr. 17. — Fejérmegy. Napló XXXIX. 37. — febr. 16.)

Születés-szabályozás. Nyomatott Debreczeni István könyvnyomdájában, Szfvár. 1932. Egy kis füzet szerző és fordító nélkül (angol eredeti után németből), mely szerényen, szinte naiv formában beszél napjaink e súlyos kérdéséről; foglalkozik vele gazdasági, erkölcsi, családi, társadalmi, nemzeti és egészségi szempontból, mindenkor az Egyház legfőbb erkölcsi tanításából kiindulva. (V. ö. Szfvári Napló V. 48. — febr. 28.; Fejérm. Napló XXXIX. 47. — febr. 27.)

Anthologia fehérvári költők verseiből. Pannonia könyvt. 12. sz. Szfvár. Pannonia. 1932. Tizenhat fehérvári költő szerény ígérete, kik között már ismert nevek vannak, mint György O., Skorka Károly, B. Szabó István, de legtöbb erő

kétségkívü *Pálffy István* verseiben, az élet titkait mélyen szántó ritmusaiban rejlik. Igéret, mely itt-ott csillámló gyémántot takar, csak ki kell csiszolni, hogy ezer fényben tündököljön. A többiekben is meleg érzés, zenei visszhang szól, bár a forma és tartalom még nem olvadnak össze szoros egységbe. (V. ö. Fejérmegyei Napló XXXIX. 50. — máre. 2.)

Hajnalpír. Szerkeszti Hattyufi. A „Hunyadi” kereskedelmisták anthológiája. 1932. Szfvár. Vörösmarty nyomda. A komoly „kiválogatottak” után zsenge rügyek, az ifjú hajtások, mint a gimn. VIII. osztályának tavalyi: Jövünk anthológiája. Igéret benne *Arany Sándor*, *Vass József*-ben a mai ifjúság problémái forrnak. Tíz vers, öt szerző, az említettekén kívül *Hatházy Lajos*, *Koronczay László* és *Warvasovszky Tihámér* nevével találkozunk még.

Kenyérszegés. *Jankovich Ferenc* versei. A Bartha Miklós Társaság kiadása Páris 1932. Új lant, új hangok — a magyar föld titáni ösereje és a modern lélek küzködése e kötet. A föld, a test, az arasznyi lét és a végtelen Cél, a lélek felfelé törekvése küzd az összhangért, sajnos még el nem ért művészi egységért. Jóindulatú birkózás ez, melyben a kész forma várja a tökéletesülő tartalmat és a Bartha Miklós Társaság azért járult a kiadáshoz, mert a magyar géniusz határozott ígéretét látja benne. *Jankovich Ferenc* a mi fiunk, a közeli Sárpentele szülötte, a Mancz-óvoda egykori szegény kis növendéke, ki hálás szíve melegét adja oda az intézménynek minden alkalommal; a helybeli reáliskola volt növendéke, ki mint az ifjú tanári nemzedék tagja most Párisban tartózkodik tanulmány céljából s onnan küldi cikkeit a helybeli napilapoknak. **Dormúth Árpád**

MÚZEUMI ÉRTESÍTŐ

Gróf Zichy Pál (1645—1684) sirköve.

A Székesfehérvári Szemle 1931. 9—12. számában felsorolt, Sárszentmihályról beszállított sirkövek legérdekesebbike az a vörös márvány, oválisalakú felírtos kő, melyről már akkor említettük, hogy minden valószínűség szerint gróf Zichy Pál, a győri várórség parancsnokáé. A kérdés teljes bizonyossága kedvéért a kő felírtának másolatát elküldöttük gróf Zichy Istvánnak Dívénybe, a kiváló történettudósnak, ki most már véglegesen tisztázta a kő eredetét és a vele kapcsolatos személyi adatokat.

A kő adatait Laurentius Károlyi, Speculum Jauriensis Ecclesiae (Jaurini 1747) c. munkában sikerült neki felfedezni. A könyv idevonatkozó citátuma:

Pag. 5. Cryptae. . . Tertia prope portam Ecclesiae a latera meridionali, in qua sepulti jacent Comites Stephanus et Paulus Zichy, qondam Vice-Generales Praesidii Jauriensis.

Pag. 6. Castrum Doloris. Ab utroque latere portae meridionalis extat castrum doloris. Alterum quidem a sinistris ex secto lapide, comitis Pauli Zichy, cum hac inscriptione,

In suprema parte:

Illustrissimus Comes Dominus Paulus Zichy, de Zich, perpetuus de Vásonkeő, ac ejusdem Praesidii supremus haereditarius Capitaneus, S.C.R. M.C.C. Praesidii Jauriensis substit. Vice-Generalis.

In medio castrum hocce legitur epitaphium:

Siste Viator. Quod legas et lugeas habes, hic inter armorum strepitus in pace jacet, a pulsu necis stratus, amicis qui plausu stetit, Paulus Zichy post mortem erectus, Paulum pro vita et morte secutus avum. Ille Dacicus inter Betlehemi

tumultus etiam venundatus, DEO et Regi servavit fidem. Hic nuperis Hungariae revolutionibus exulare, quam exultare domo, non Domino deserto maluit. Septem tenellas (sic!) secum et dulci consorte proles, bonis et patria extorres fecit bonus pater, ut a teneris veri aquilae pulli noscant solem. Tandem aetatis 39, conjugii 17 annis fatalem experitur bis nonum sole in geminis diem, quo geminam uno de corde animam Parca solvit. Cui hostis opes, mors vitam auferre potuit, DEUM nemo. Aureus homo ferreo in saeculo. Terris moritur, ut aetheri oriatur, ubi aequa virtuti praemia legat, quae negat tellus. Hinc DEO animam, Regi fidelitatem, Patriae liberos, Telluri corpus, Posteritati memoriam legavit. Quos quia vivus dilexit, mortuus contristavit.

Hic Uxor socium, germanum Frater, amici Fratrem, fautorem pauper, et arma ducem. Lugent vel charum tenera cum prole parentem, vel potius natum, cum sene patre pium.

Nunc perge viator et disce.

sICVt In hVManIS nIL eXtat rebVs aD aeVa.

Infra autem haec habentur:

Fidelissimae relictiae cum virum optimum ad tumulum, non in tumulum sequi licuit, pro perpetuo moeroris et amoris inextinguibilis argumento. ConIVX CoMItIssa Catharina CarOLI ConIVgIs CInerI posVIt.

Pag. 11. Memorabilia. . . Deum supra portam meridionalem Ecclesiae dependet pariter magnum vexillum funerale sed rubrum, uti credi par est Pauli Zichy ab hoste trucidati.

Ezek után tehát megállapíthatjuk, hogy a Szentmihályról beküldött sírkő a győri székes-

egyházból származik és ott gróf Zichy Pál castrum dolorissának csak egy részét képezte.

A mi kövünk ugyanis az itt közölt felíratnak csak középső részét tartalmazza. (Siste Viator...) Eltérés közöttük, hogy a mi kövünkön az utolsó sorok végéről a következő részek: — amici, — ma ducem, — prole parentem, — sene patre pium, — ator et disce, — hVManls nIL eXtat rebVs aD aeVa — hiányoznak. A kőnek e betűket tartalmazó része ugyanis letörött és elkallódott.

A fenti latin idézeteknek fordítása dr. Polgár Iván szerint a következő:

5. lap. Sírboltok . . . Harmadik a templom kapuja közelében a déli oldalon, ebbe temetve nyugszik a két Zichy gróf, István és Pál, hajdan mindkettő Győr városának alparancsnoka.

6. lap. A fájdalom síremléke. A déli kapu mindkét oldalán áll fájdalom síremléke. Az egyik balról faragott kőből, gróf Zichy Pálé, ezzel a felíratl.

A felső részen:

Méltóságos gróf zichi Zichy Pál ur Vásonkeőnek és Vásonkeő várának örökös főkapitánya, ő császári és királyi legfőbb Felsege Győr várának helyettes alparancsnoka.

A síremlék közepén ez a felirat olvasható:

Állj meg utas,

hogy olvasd és gyászold azt, ami előtted van! Itt békén nyugszik a fegyverek zaja közt halálos ütéstől leterítve az, aki barátainak kedvében állott, Zichy Pál a halál után magasztosan, nagyatyját Pált követve élet és halál szerint, Az Bethlennek erdélyi fölkelése közt még eladatva is megőrizte hűségét Istenhez és királyhoz. Ez Magyarország-nak nem régi zürzavarai után elhagyta házat, de nem urát (királyát), inkább akart számkivetésben élni, mint örömeiben ujjongani. Hét gyöngye gyermekét önmagával és édes házastársával együtt vagyonától és hazájától elűzöttekké tette a jó atya, hogy gyermekkoruktól ismerjék meg a napfényt a sasnak valódi fióka. Vége életének 39., házasságának 17. évében éri meg halála napját, amely kétszer kilencedik, mikor a Nap az Ikrek csillagzatban van. E napon szabadítja ki a végzet istennője, az egy szívben levő kettős lelket, akitől elvehette az ellenség a vagyont, a halál az életet, de az Istent senki sem. Arany ember a vaskorszakban. A földnek meghal, hogy az égnek szülessék, ahol a kiválóságának megfelelő jutalmakat kiválasztja, amiket a föld neki megtagadott. Ezután végrendelelt Istennek hagyta lelkét, királyának hűségét, hazájának gyermekeit, a földnek testét, az utókornak emlékét. Minthogy ezeket életében szerette, halálával megszorította. Itt a feleség házastársát gyászolja, a fitestvér édes fivérét, a barátok testvérüket, a szegény segítőjét, a fegyver vezérét, egyrészlől a drága szülőt a gyöngye ivadékkal együtt, másrészt a kegyes fiút öreg atyjával együtt.

Most menj tovább utas és értsd meg: hogy az emberi életviszonyok közt semmi sem áll fenn örökre.

Lent pedig a következőket találjuk:

Midőn a hátrahagyott hűséges nőnek meg volt engedve, hogy derék férjét a sírhoz és nem a sírba kísérje, kiolthatatlan keservének és szeretetének tartós bizonyítékául állította a házastárs, Károlyi Katalina grófné.

A 11. lapon. Megjegyzésre méltók . . . Végül a templom déli kapuja felett szintén függ egy nagy halotti zászló, de vörös, hihetőleg az ellenégtől felkoncolt Zichy Pálé.

* * *

Megjegyzések. A felíratban a *fegyverek zaja, a halálos ütés* . . . arra vonatkozik, hogy 1684 körül Győr egész környéke gyülekező helye volt a keresztény seregnek, amely Buda felszabadítására készülődött. A törökkel való csatározások napirenden voltak. Ilyenben lelte halálát az ifjú Zichy Pál gróf helyettes várparancsnok is. Ebből érthető a felírat alján levő kifejezés: *a sírhoz és nem a sírba* . . . 1684-ben Győr—Buda vonala hadszíntér volt, ezért az özvegy a tulajdonképeni sírbatételkor nem lehetett jelen, csak egy év múlva 1685-ben juthatott oda, amikor szeretetének megfelelő síremléket is állította. Mégpedig a győri székesegyházban, mert mint a vár h. alparancsnokát ez a megtisztelés megillette. Erről tanúskodott a latin szöveg végén említett *nagy vörös halotti zászló* is.

A felíraton elparentált Zichy Pálnak nagyatyja, id. Zichy Pál (1598—1639.) szintén szenvedett a hazáért, Ő ugyanis Bethlen Gábor első magyarországi hadjáratokor Veszprém kapitánya volt és miután 1619-ben az őrség a várat elárulta, fogságba került. A fogságból 1622-ben első felesége csak nagy sarcon tudta kiváltani.

A felíratnak eme szavai: *Magyarország nem régi zürzavarai* . . . a Thököly Imre fölkelésére vonatkoznak (1678—83), amely miatt ifjabb Zichy Pálnak és egész családjának el kellett hagynia a várat. A halálozás napját jelző szavak: *a Nap az Ikrek csillagzatban* . . . jelenti május 21.—június 21. közötti időtartamot; *a kétszer kilencedik* pedig ugy található meg, ha május 21.-hez hozzáadunk 18-at, vagyis a halál napja június 8. A középső felírat vége előtt a 4 tömör sor az eredetiben két disztikonból áll. A *gyöngye ivadék* a 7 kisgyermekre vonatkozik. *Öreg atyjával együtt* gyászolnak, mert Zichy István (1616—1693), az atya 68 éves korától fogva még 9 évig fájalta fiának gyászos, korai elestét.

Károlyi L. győri kanonok könyvének fent idézett adataiból most már világosan kiténik, hogy a sírkő a győri székesegyházból származik és onnan valamely restaurálás alkalmával kerülhetett el. Ez valószínű gróf Zichy Ferenc győri püspök (1743—83) által végzett átalakítási munkálatok alkalmával történt, aki a múlttal nem törődve, a templomot teljesen kiforgatta ősi pompájából. Ezt a családi vonatkozású követ azonban, úgylátszik, megkímélte és az ő útján juthatott a kő a Zichy család birtokába, még pedig előbb Nagyvácszonyba, onnan pedig Sárszentmihályra. Erre enged követ-

Aeneas megmenti övét. Vergilius leírása szerint, mikor Aeneas, a trójai hős, Trója pusztulásakor menekül, magával viszi fiát, Ascaniust és atyját, az agg és béna Anchisest is. E jelenetet két kőfaragvány örökíti meg a múzeumban. Az egyik 1912-ben, gróf Zichy János ajándékából Nagylángról jutott ide és a II. terem bejárata mellett látható. Lelőhelye a Táchoz tartozó, fővenyi uradalmi szőlő, ahol 1903 táján rigolirozás közben került elő. A szobor magassága 86 cm. Főalakjának, Aeneasnak feje hiányzik. Törzsét jól kivehető, bőrbelbentyűkkel díszített bőrpáncél, ez alatt lent kilógó alsóruha, chiton takarja. Jobbján kis fiát, Ascaniust vezeti, ki fején sapkát, testén térdig érő alsóruhát, a felett rövidebb zubbonyt visel, jobbjában görbe botot tart. Köpenybe burkolt öreg atyját balvállán viszi a hős. Feje ennek is hiányzik, ölbehajolt két kezében szekrénykét tart. Nyilván a házi isteneket viszi benne magával. (Lt. sz. 2852. Ismertetése, képe megjelent Múz. és Könyvt. Ért. 1813, 192 l. és 1918, 142 l.) — A másik Aeneas szobrunk Dunapenteléről való, Gáspár János 1830-ban ajándékozta a múzeumnak és annak udvarán kapott helyet. Magassága 83 cm. Rajta a főalak, Aeneas felső teste egészen ép. Arca szakállas, ruházata ugyanaz, mint az előbbi, de vállán lebegő köpenyvel, melynek erős hátra lebbenése, valamint a lendületes lábtartás nagyon jellegzetesen fejezi ki a futva menekülést. A mozgékony és a ruházat gondos kidolgozása a szobrot a pannóniai kőfaragás jobbjai közé emeli. Sajnos, Ascanius alakjából csak a fej nyoma látható, a többi hiányzik. Hiányzik a vállon ülő Anchises feje is, pedig a jól redőzött köpeny és a kézben tartott, tisztán kivehető szekrénykéből ítélve, az is gondos kidolgozásu lehetett. (Lt. sz. 8030.) — Dunapenteléről az Arch. Ért. is közöl egy ugyanilyen tárgyú domborműves emléket. Leírása egyezik a mieinkkel. (Arch. Ért. 1906, 243 és 248 l.)

Népvándorláskori lelet Kápolnásnyéken. Dabasi Halász Géza dr. nagybirtokos, kápolnásnyéki kastélya mellett fekvő gazdasági udvarában jégvermet ásatott. Az ásatást végző emberek, mintegy négy méternyi mélységben teljes embercsontváza bukkantak, mely kelet-nyugati irányban volt elhelyezve. A lelet Halász Géza dr. adománya folytán a Nemzeti Múzeumba került és annak tudósítása szerint tartalma: germán fibula (longobárd típus), agyagkorsó, 36 gyöngyszem, agyagorsógomb, vaskés töredéke. Érdekes a koponya mesterségesen eltorzított alakja. A lelet VI. századi germán sírlelet. Mindezt csak hirlapi közlésekből és a Nemzeti Múzeum szivességéből tudjuk. Sajnos, hogy Kápolnásnyéken vannak, kik a vármegyei múzeumról nem vesznek tudomást, mely elsősorban illetékes fejrmegeyi leletek összegyűjtésére.

Múzeumunk fringiai. Fringianak nevezük azokat a rendszerint gyengén görbülő, széles pengéjű szablyákat, melyek nálunk főként II. Rákóczi Ferenc korában jöttek divatba. Nevük a gyakran rajtuk bevéselt Fringia szótól kapták és a XVI. századtól fogva kezdenek sze-

repelni. Gyűjteményünkben a III. t. ablak melletti szekrényben is látható ilyenféle kard, mely 1929-ben, néhai Kálmán Vince főszolgabíró hagyatékaként került múzeumunkba és díszkardként szerepelt. Lemezes ellenzője, keresztvasa, kézvédője sárgaréz. Egyenletesen széles pengéjét egyik oldalán nyílak, férfialak, félhold csillaggal és keleties jellegű írás díszíti, a másikon hasonló betűk és emberarcos félhold látható. Hüvelye fekete burkolattal bevont fatok széles, vájolt rézpántokkal. — Hasonló típus, de keskenyebb pengével és kettős vércsatornával az oroszlánfejes markolatú szablya, melyet Kézdi Kovács Béla 1915-ben helyezett el múzeumunkban és a penge tövében olvasható évszám szerint 1736-ból való. (Lsz. 4146.) — A harmadik itt látható rövid pengéjű, görbe kard, dr. Szabó Elemér letétje felirata miatt érdekes. Vivat Maria Theresia — Magyare Infanteria Regiment, tehát a Mária Terézia korabeli magyar gyalogság felszereléséből való. (Lsz. 1567.) — Ugyancsak XVII. századi a negyedik itt kiállított kard is, de már egyenes pengéjű. Kigyófejes markolatját barokk mutívumok, hüvelyét rézburkolat díszíti. Pengéjén mindkét lapján három-három koronás bélyeg. (Lsz. 5359.)

Dunai malomminta a múzeumban. A dunai malmok, melyek valamikor elengedhetetlen tartozékai voltak a dunai tájképeknek, ma már kivesző félben vannak. Újat, mert a hajózást akadályozzák, nem szabad készíteni, csak a régieket javítgatják, míg hasznavehetőek lesznek. Ma már kevés van belőlük és így szerencsének tarthatjuk, hogy egynek kisebbített mását sikerült múzeumnak megszerezni. 1931 nyarán Dunapentelén járva régészeti boklászásunk közben az egyik ház tornácán ötlött szemünkbe. Mestere késznek nyilatkozott átengedni, de szegény ember lévén ingyen nem kívánhattuk tőle. Viszont nekünk sem volt pénzünk a megvételre. Segített rajtunk Gáspár Károly, a község agilis főjegyzője. Megszerezte számunkra, egy különlegességgel gazdagítva néprajzi gyűjteményünket. M. A.

Hivatalos tudósítások.

A múzeum gyűjteményei vásár- és ünnepnapon 9—12 óráig belépődíj nélkül is megtekinthetők. Hétköznapokon 50 fillér a belépődíj. Helybeli és a vármegyei tanintézetek tanulói csoportos látogatás esetén díjmentesen látogatják meg a múzeumot, mások fejenként 10 fillér lefizetésével. Az egyesület tagjai belépődíjat nem fizetnek.

Választmányi ülés. December hó 21-én tartott választmányi gyűlésen Pék János ny. tanker. főig. elnökölt. Jelen voltak: Marosi Arnold, Dormuth Árpád, dr. Kepes János, Klöckner József, Márton Jakab, Pfinn István, dr. Polgár Iván, Ruff Béla, Mayer Lipót és Radeckzy Dezső vál. tagok. Elnök az új megválasztott polgármestert, dr. Csi-

táry G. Emilt üdvözölte, akit Marosi Arnold az Egyesület nevében már megköszöntött, kérve támogatását a Múzeum részére. A titkári jelentés sok tagdíjhátralékról számolt be, amelynek behajtására vonatkozólag elvi döntést nem hozott a gyűlés. Igazgató jelentésében két néprajzi tárgy cseréjét közli, melyek nem lévén szorosan megyénk népeletével kapcsolatban, a Néprajzi Múzeumnak adtunk, s cserébe fejezmegyei vonatkozású tárgyat kapunk. A „Székesfehérvári Szemle” II. évfolyamának kiadási nehézségeit tárgyalva, rámutat arra, hogy a lapnak uem szabad megszűnnie, bármily kis terjedelemben is, de meg kell jelennie, hisz a tudományos körök mindenütt jónak tartják. A költségvetésbe sajnos felvenni nem lehet, csak társadalmi úton lehetne a szükséges összeget megszerezni. A gyűjtemények gyarapodásának bemutatásával a gyűlés véget ért.

A múzeum gyarapodása. Vétel útján: Székesfehérvár madártávlati képével a XIX. századból, egy török hódoltság utáni rézmetszettel, az 1810. móri földrengés térképmetszetével, Hómann—Szegefi VI. kötetével, diapozitívokkal a székesfehérvári templomokról és a várról. Ajándék útján: Egy bagollyal Bochkor Gyula dr.-tól, egy csákvári kétfülű korszóval Mayer Mihálytól, történelmi arcképekkel Chalupka Rezsőnéől, Csókakő várának restaurált képével dr. Szabó Elemértől, egy dunai malom mintájával Gáspár Károlytól, Adony Böndi-tó mellékéről származó edénytöredékekkel, füles poharakkal (9 drb.) Scheller Lajos úrtól. A könyvtár a szakfolyóiratok 1931. évfolyamával és 107 kisebb nyomtatvánnyal és könyvvel szaporodott Kozma Miklós, Tower Vilmos, dr. Szabó Elemér, Dormúth Árpád, Marosi Arnold, Simo Béla, a Vörösmarty-nyomda, Bp. Könyvforg. és Bibliogr. Közp. ajándéka útján.

Lapunk megjelenése. A Székesfehérvári Szemle múlt évi megjelenését a Székesfehérvári Napló áldozatkészsége tette lehetővé. Mint mellékletet ajándékként bocsátotta azt a Muzeumegyesület tagjainak rendelkezésére. Az idén erre az áldozatra nem képes. Kénytelenek voltunk tehát a lap fenntartására tagjainkhoz fordulni. Kérésünk meghallgatásra talált, mert csakhamar összejött az az összeg, mely a lap megjelenését biztosítja. Hálás köszönet ezért jötevőinknek. Lapunk ez idén negyedévenként jelenik meg. Azoknak az egyesületi tagoknak azonban, kik a múlt évben tagdíjat nem fizettek, lapot nem küldhetünk. Az adományozók névsora. Helybeli tagjaink közül: Székesfehérvári Tak. és Keresk. Bank 20 P; Fejezmegyei Takarékp. 10 P; dr. Csitáry G. Emil, Csikós Andor, Foncière Ált. Bizt. Int., Felmayer István és fiai, dr. Havranek József, dr. Kaltenacker Viktor, dr. Kepes János, dr. Löwy Károly, Mátrai Rudolf, Magyar Ált. Takarékp., dr. Neuhäuser Imre, Polczer Gyula, Streda Antal, gróf Széchenyi Viktor, dr. Szüts Gedeon, Wertheim Pál 5—5 P; dr. Polgár Iván, Szigethy B. Ödön 4—4 P; Akóts János, dr. Berzsenyi Zoltán, Bilkei Fe-

renc, dr. Deák Imre, Deák Pál, dr. Falvy Jenő, dr. Heller Pál, dr. Kardos Jenő, dr. Klauucz György, dr. Kisteleki Károly, Klökner József, Magdics István, Miklós Géza, dr. Mészöly József 3—3 P; Almásy János, dr. Angeli Ödön, vitéz Angyalffy Nándor, Andaházy Antal, Ármos Jenő, Berveiler János, Bolgár Pál, dr. Benedek Elek, Bokor Attila, dr. Balassa Imréné, dr. Barth Rezső, Csapó István, Csecsinovits Gyula, Csik István, Csitáry G. Jenő, dr. Csöppentzky Ernő, Czentner Sándor, dr. Eisenbarth Ferenc, dr. Erdélyi Gyula, Farkas Sándor, dr. Farkas Zoltán, Fenyves Jenő, dr. Filep József, Freud Manó, dr. Freud Zoltán, Gelb Adolf, dr. Hajós Rezső, Halász Géza, Hekele István, Horváthné és Rónainé, dr. Hübner András, dr. Halasi Lajos, Illés Károly, dr. Incze Nándor, Irányi Kamil, Jancsó Sándor, Jónás Béla, dr. Juhász Viktor, dr. Kapossy Endre, Katona József, Kelemen Árpád, dr. Keller Károly, Kereskedelmi Csarnok, Kisteleki István, Knazovitzky Béla, Koltay Lajos, dr. Korniss Elemér, dr. Koronczay József, Kézdi Kovács Béla, dr. Kovács Kálmán, dr. Kovács Lajos, dr. Köhler Jenő, dr. Krausz Zsigmond, Kszantner Pintér Testvérek, Kukorelly Béla, Kunos Gyula, Kündig György, Kéri Nándor, Lakatos Melanie, Lanzerits Sándor, dr. Láng Rezső, dr. Lakatos Dénes, Maczejka Ferenc, Mayer Lipót, Manger Emil, dr. Markvart Rezső, Márton Jakab, özv. Mayerhoffer Ferencné, Mathey Béla, Mészöly Károly, dr. Milosevits Miklós, dr. Mohai Lajos, dr. Molnár János, özv. dr. Molnár Jenőné, dr. Murakeözy László, dr. Takácsy Nagy Lóránd, dr. Nagy Zsigmond, Námessy Medárd, dr. Németh László, Pásztory Sándor, Pető Miksa, Peuser Lajos, Pék János, dr. Pfeifer István, Pfinn István, dr. Potyondy Imre, dr. Róth Oszkár, Röhlich László, Ruff Béla, Rudbányai Imre, dr. Schlesinger Illés, Schmidl Ferenc, dr. Schmölcz József, ifj. Sohár Béla, Streit Ferenc, Scheirich Antal, Szathmáry Sándor, Szilágyi László, Szirbek József, Szabó József, Teller Gyula, Titl Rezső, dr. Takács Sándor, Valdhäuser Andor, Vantsay Dezső, dr. vitéz Vida Elemér, Vondra Alajos, dr. Weszely Ernő, Vadász József, Zimándi Benő 2—2 P. — Vidéki tagjaink közül: gróf Esterházy Mór (Csákvár) 20 P; Jirovec Emil (Csákvár) 4 P; dr. Grasser Henrik (Csákvár), Keresztes György (Ráckeresztur), Pentz Lajos (Mór), dr. Sigray Béla (Dunapentele), gróf Zichy Aladár (Vajta), dr. Szili János (Adony), gróf Batthyány Lajos (Polgárdi), dr. Freund István (Budapest), Szávits Miklós (Dunapentele), gróf Eszterházy László (Sárospatak), dr. Balogh Mihály (Kápolnásnyék), Huszár Dezső (Sárbogárd), dr. Szing Ignác (Mór), Luczenbacher Miklós (Pettend), gróf Károlyi József (Fehérvárcsurgó), Grimm Rudolf (Martonvásár), Fejes István (Csákvár), dr. Csajághi Szőke Károly (Zámoly), dr. Schwanner Jenő (Adony), gróf Merán János (Csákerény), Korniss Károly (Baracs), Lichtnec kert Ferenc (Siófok), Seidel János (Bpest) 2—2 P.

A Székesfehérvári Szemle Szerkesztősége.